

БОГОСЛОВСКА МИСЪЛ

1-2/2005

ИЗДАНИЕ НА БОГОСЛОВСКИЯ ФАКУЛТЕТ НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
„СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

Асен Чилингиров, Берлин
ИМЕННИКЪТ НА БЪЛГАРСКИТЕ КНЯЗЕ И НЕГОВИЯТ
ПРОИЗХОД (1)

Годината 1866 е забележителна за българската историография. В излязлата през тази година двутомна публикация на руския изследовател професор Андрей Николаевич Попов, посветена на определен вид съчинения от староруската литература – или по-скоро сборници с различни исторически текстове, наричани «Елински и Римски летописец», – две страници са посветени на една «вставка» в два от многобройните преписи с варианти на тези съчинения. Тази, публикувана там за първи път «вставка с неопределен произход», както приема техният първи издател, но и след него почти всички други изследователи, е най-важният писмен извор за историята на българския народ, известен под названието «Именник на българските князе», което му се дава от хърватския историк Франьо Рачки – по-късно това название ще бъде модифицирано в «Именник на българските ханове», макар че в него думата «хан» или «кан» не се среща нито веднаж, също както не се среща и в останалите писмени извори за многовековната българска история, и то независимо от това дали историческите сведения се дават от приятели на нашата страна (което е много рядко) или от наши недоброжелатели (което става най-често). В него се съдържат имената на единадесет български владетели – или «князе», както изрично се казва в ръкописа – заедно с годините на тяхното управление и със странни думи на неизвестен език, който «специалистите» ще определят като «тюркски». Имената на тези князе са: Авитохол, Ирник, Гостун, Курт, Безмер, Исперих, Тервел, Севар, Кормисош, Телец и Умор. До откриването на този списък на науката са били известни имената само на половината от тези владетели и то в тяхната гърцизирана форма (напр. Кормисиос, Тервелиос), като за другите не се е знаело почти нищо. Освен имената на владетелите и техния род, времето на тяхното управление и по-

сочените по-горе думи от неизвестен език, които ги придружават, в списъка има още две сведения. Едното е след името на Безмер и гласи, че първите пет князе са управлявали – или както дословно се казва «дръжаше княжение» – отвъд («об ону страну») Дунава 515 години с остригани глави, след което княз Исперих дошъл отсам («на страну») Дунава и е княз също досега («тожде и доселе»). За преселване на цял народ там не се казва нито дума, а само за преместване резиденцията на владетеля. Второто е във връзка с Кормисош, за когото се казва, че изменил рода Дуло, като го заместил с рода Укил.

Тази «вставка» от двадесетина реда следва в ръкописите непосредствено след частта в тях, посветена на историята на еврейския народ, завършваща с края на Четвърта книга „Царства“ от Библията. След нея идва също тъй непосредствено и без преход Петата книга от «Хрониката» на византийския историк Георги Амартол († ок. 867), посветена на царуването на Навуходносор, базираща също на разказа от Библията.

Анализът на данните в «Именника на българските князе» ще бъдат предмет на следващите части от тази статия, а преди това бих искал тук да се спра само на въпроса за произхода на т. нар. «вставка».

За нейния произход са изказвани досега само разни предположения, като никое от тях не се подкрепя с каквито и да е доказателства и рано или късно бива отхвърлено. Така повечето изследователи предполагат, че имената на «хановете» първоначално били написани на гръцки език върху някакъв камък или скала, преписани от там и преведени на «славянски» език на някакъв лист. Този лист попаднал при неизвестни обстоятелства в ръцете на малограмотен копист, който поради своята необразованост помислил, че и тези имена са на някакви «вавилонски» (или както пише на друго място в ръкописа «васоурииски») царе. А след това същият ръкопис бил вече автоматично преписван от следващите кописти.

Сочейки неоснователността на това предположение, застъпвано от най-именити наши и чужди историци, някои автори се питат по какъв начин «Хан-Испериховата орда» е могла да носи

със себе си чак от «Волжка България» такава скала и предлагат някакъв друг по-удобен за транспорт материал, напр. рог или дори пръчка. На днешния читател ще се види странно, че срещу стотиците автори поддържащи това твърдение – което дори не се представя като предположение, а като установен факт – се намира само един изследовател, руско-немският славист проф. Макс Фасмер, който да обърне внимание на обстоятелството, че с гръцки букви не може да се напише поне една четвърт от думите в «Именника». За да се излезе от тази задънена улица се изказват и някои по-съвременни хипотези, които се обосновават със съчинението „О писменех Черноризца Храбра“, според което и преди Кирил и Методи българите имали «писмена», но приемат като аксиома предпоставката, че при тези «писмена» не може да става и дума за някаква буквена писменост. А за да се напишат с помощта на идеограми тези думи, съдържащи звуци, за които липсват гръцки букви, както предлага един именит български филолог, трябва да се допусне, че сред огромния брой от идеограми, с каквито би трябвало да са си служили авторите на «Именника», е имало идеограми освен за понятия, отнасящи се до най-елементарното ежедневие, но също и за стотици съществителни или собствени имена, каквито ще намерим само при последната степен от развитието на египетската, халдейската, китайската и японската писменост и техните варианти, които при това изискват наличието на определено съсловие от населението, заето с администрацията и с религията, за каквото при «чергарите-номади» от «Хан-Испериховата орда» по-горе споменатите автори не могат и да си помислят. И ако значителният напредък в науката за древните писмености през последните десетилетия вече ни дава основание да разгледаме наново този въпрос, като дори са изказани за него задоволителни обяснения, засега все още неразрешен остава въпросът как списъкът на българските владетели е попаднал в руските ръкописи от края на XV и XVI век.

За разлика от книгата на княз Михаил Оболенски, на която беше посветена моята предишна статия, и за която през следващите 127 години, последвали издаването ѝ, никой няма да

каже и дума, за книгата на проф. Попов и по-точно за споменатата «вставка», през тези 127 години, до 1993 година, ще бъде издаден необозрим брой публикации, в това число и три големи монографии. При тези изследвания задачата да се обясни произходът и съдържанието на списъка постепенно ще отстъпи пред въпроса за т. нар. «Прабългарски календар», но при това ще се окаже, че над 95 % от изводите на авторите нямат нищо общо с действителността. Туй обаче ще бъде тема на следващата ми статия, а сега искам да се спра само на едно кратко сведение и на една не съвсем кратка статия, и двете останали почти незабелязани сред тъй обширната библиография за «Именника», отнасящи се към въпроса за произхода на тъй наречената „вставка“, останал и до днес неизяснен. Както при случая с книгата на княз Оболенски, и тук, при двамата автори, чиито статии ще разгледаме, съвсем не се касае за никакви неизвестни любители, дилетантстващи в областта на историографията, каквито ще се появят през следващите десетилетия с десетки в библиографията за «Именника». Също така не се касае и за никакви съобщения в провинциалната преса, останали извън обсега на обикновените читатели и дори на специалистите, а издания, предназначени не само за най-тесните специалисти, но и за широк кръг заинтересувани от въпросите на историята на руската и византийската средновековна култура. Толкова по-странно е, че през следващите десетилетия нито тесният кръг от специалисти в тези области, нито пък интересуваният се от споменатите въпроси читател, ще регистрира по някакъв начин съдържанието на двете публикации и ще реагира на тях, при все че за изследванията на «Именника» и неговия произход те биха били от решаващо значение, ако изследователите им бяха обърнали достатъчно внимание.

Първата от двете публикации обхваща само около половин страница и е поместена в описанието на сбирката от ръкописи на граф Уваров, която след Октомврийската революция ще премине изцяло към Московския държавен исторически музей. Автор на този четиритомен труд с над 2200 страници голям формат е известният изследовател на старата руска литература

архимандрит Леонид. Заедно с многобройните му статии, това негово описание на 2243 неиздадени дотогава ръкописа с компетентно написани бележки за съдържанието и особеностите им му е отредило едно от най-почетните места в руската историография, а като настоятел на първия по ранг и значение руски манастир, Троицко-Сергиевата лавра, той достига в йерархията на руската църква едно от най-високите места. За разлика от княз Оболенски, архим. Леонид със светско име Лев Александрович Кавелин (1822-1891) е отбелязан с голяма статия във втория том на Кирило-Методиевската енциклопедия, където читателят може да научи интересни данни за неговата биография и да намери обширна библиография на неговите научни трудове, макар и със спорното твърдение на авторката на текста в енциклопедията относно някои негови съчинения, че „не се подкрепят от съвременната наука“. Тъй като последното твърдение ще бъде обект на специална статия, посветена на тези, както и на някои други съчинения на въпросния автор, към които споменатата по-горе «съвременна наука» има дори още по-отрицателно отношение, като дори не ги включва в списъка на неговите съчинения, аз ще се огранича тук само със сведенията, които той дава при описанието на ръкопис № 1334 (10) от сбирката на граф Уваров на стр. 25-26 в изданието посмъртно в 1894 година III том. Този ръкопис е обозначен там като Хронограф. Елински и Римски летописец от първата Елинска редакция според «Обзора на Хронографите» на А. Попов, ч. 1, л. 1-72. След като съобщава, че текстът на този ръкопис от XVI век съдържа 432 листа написани с полуустав – т.е. с характерния за времето шрифт – авторът отбелязва, че неговият текст е еднакъв с текста в ръкописа от Синодалната библиотека № 280. Или казано с други думи този ръкопис съдържа също «Именника на българските князе», макар и това да не се споменава изрично, но следва да се разбере от всеки, който знае, че посоченият ръкопис № 280 от Синодалната библиотека (сега също като Уваровия ръкопис в Московския исторически музей) е единият от двата ръкописа, съдържащи текста на «Именника». Странно е, че не само нито един български изследовател, но и повечето

от чуждите автори през следващите 50 години не забелязват тази бележка на архим. Леонид. Едва в 1946 година известният изследовател на руските летописи академик Михаил Тихомиров (1893-1965) публикува изцяло «Именника» по този ръкопис заедно с факсимиле от него и от Синодалния препис, като дава паралелно текста на двата ръкописа, показвайки колко много грешки са допуснати от А. Попов при първото му издание, без да спомене неговите груби грешки в превода, ползван от изследователите в течение на много десетилетия и послужил за неверни тълкувания – като напр. за мнимото преселване на «волжките българи-татари» отвъд Дунав. В своето изследване обаче акад. Тихомиров никъде не се представя за откривател на ръкописа, какъвто е без съмнение архим. Леонид. Въпреки това болшинството български и чужди автори му приписват откриването на третия препис – заслуга, която той никога не си е присвоил. Но и той премълчава останалата част от съобщението, което архим. Леонид дава за този ръкопис. И наистина е по-благоразумно това съобщение да се премълчи, защото то не може да бъде оборено или да му се прикачи бележката, че „не се подкрепя от науката“.

Какво толкова неприятно съдържа то, за да бъде премълчавано в продължение на почти 110 години?

Текстът му в български превод гласи:

„Авторът на «Обзора на хронографите», А. Н. Попов, убедително доказва в това свое забележително съчинение, че «Елинският летописец» в руска редакция, ако се съди по неговия състав, трябва да е бил предшестван от „Елински летописец“ или „Хронограф“ в южно-славянска редакция. При всичкото си усърдие обаче той (А. Н. Попов) не е успял да открие този «Летописец» или «Хронограф».

След като подновихме тези търсения, ние имахме щастieto да открием по-горе обозначения «Хронограф» или «Елински летописец» в българска редакция, съставен в X век от презвитер-мних (йеромонах) Григорий, сътрудник на българския цар, книголюбеца Симеон († 927), в

ръкописа от XV век, принадлежащ на библиотеката на Московския Архив на Министерството на Външните работи № 912-1408. [...] Именно с този първоначален славянски «Хронограф» или «Елински летописц» в българска редакция (X век) трябва да започне бъдещият пълен обзор на славянските «Хронографи», ако му е съдено някога да се появи в руската историческа литература...“

Отбелязвайки в допълнение на този цитат, че въпреки изказаното от почтения старец пожелание, през следващите 110 години „не е било съдено да се появи в руската историческа литература... ..пълен обзор на славянските «Хронографи»“, само ще добавя, че това пожелание, както и цитираният по-горе текст, изобщо не е бил коментиран и дори регистриран от руската научна литература. Руската и съветската наука ще продължат да търсят по всички европейски библиотеки «византийските» първообрази на «руския» превод – с тази задача ще се справи отлично известният руски византолог д-р Михаил Вадимович Бибииков, без да бъде в състояние да обясни откъде се взимат безбройните българизми в «руските» преводи, и то не само при фонетиката и морфологията на езика, а и при граматичните му особености.

До изводи, сходни с тези на архим. Леонид, стига и най-бележитият изследовател и познавач на руските летописи, Алексей Александрович Шахматов (1864-1920), който в своята статия „Древнеболгарская энциклопедия X века“ излязла през 1900 г. в едно от водещите научни списания, «Византийский временник». Нея този руски изследовател посвещава на българския сборник-протограф от X век, без да се страхува да употреби за него суперлативи, каквито той иначе не употребява за никое произведение на древноруската книжнина. Шахматов се занимава обстойно със съдържашото 780 отделни статии «оглавление» на т.нар. «Архивен сборник», предаващо явно целия състав на сборника-протограф, включително липсващите вече при него текстове на брой над 450, някои от които се съдържат в «Симеоновия сборник». От анализа на едните и на другите, той

стига до убеждението, че те всички са били преведени и редактирани в България по времето на цар Симеон. „И така – заключава Шахматов, – ние виждаме още в самото начало на старославянската писменост стремежа да се обедини във формата на една обширна енциклопедия почти цялата преводна литература от това време [...] чието съставяне е било възможно само благодарение на щедростта на цар Симеон“.

Макар и статията на проф. Шахматов да не се цитира в руската научна литература, названието, което той дава в нея за протографа на двата сборника – Симеоновия и Архивния – „Древнеболгарская энциклопедия X века“ съветските изследователи ще използват през следващите десетилетия в модифицирана форма като „Энциклопедия древнерусской литературы“ и то само приложена към т. нар. «Святославов сборник 1073 года», т.е. към неговата половина. А за каква енциклопедия (или по-точно «половин енциклопедия») става при това дума, болшинството «специалисти» по древноруската литература нямат дори и смътна представа. «Оглавлението» на българския протограф от средата на X век, запазено в руския ръкопис от XV век е отпечатано само веднаж в изданието от кн. Оболенски „Летописецъ Переяславля Суздальскаго“ в нищожен тираж през 1851 г. и не се намира дори в повечето големи научни библиотеки. Когато в 1995 г. този летопис е издаден отново като последен том от Пълното събрание на руските летописи, в предговора към него не се дават никакви подробности за ръкописния сборник, в който той се е съдържал. Но и за останалите части от този сборник през следващите десетилетия вече не се говори. А ако някой специалист успее да се добере до единственото издание на «оглавлението», той трудно би могъл да се ориентира сред съдържащите се там 780 заглавия, предадени най-често с първото изречение от текста им. И тогава трябва да прибегне до приложението към III том от Описанието на ръкописната сбирка на граф Уваров от архим. Леонид, за да узнае, че по-голямата част от статиите в «Архивния сборник» са влезли много отдавна в литературната история под съвсем други имена, които обаче напълно оправдават енциклопедичния характер на сборника-

протограф. По-важните от тези заглавия са: «Откровението на Йоан Богослов» (повече познато под името «Апокалипсис») в старобългарски превод, «Палеята» или както гласи нейното пълно заглавие «Книги Бытинския рекомья Палея, обозрениe событий от сотворения мiра до християнства и до погибели жидов» (която е преписвана много пъти както изцяло, така и в отделните нейни части, включващи съкращения «Шестоднев» на Йоан Ензарх, «Елински и Римски летописец», хрониката на Георги Амартол с допълненията към нея от презвитер Григорий и «Историята на Еврейската война» от Йосиф Флавий), както и т. нар. «Толковая Палея» и сборниците «Пчела» и «Криница». Всички тези заглавия се преписват и преработват в Русия безброй пъти през следващите столетия и създават базата на «руската» средновековна преводна литература.

През десетилетията последвали статията на Шахматов, един друг забележителен руски изследовател, Василий Михайлович Истрин (1854-1937), с цената на огромен и дългогодишен труд се заема да опровергае както твърдението на Шахматов за влияние на българския сборник, така и за приоритета на този сборник в руската историческа литература, обосновано от княз Михаил Оболенски и от архим. Леонид, като издирва и сравнява всички запазени дотогава руски ръкописи с различни версии от оригиналните съчинения на гръцките хронисти Георги Амартол и Йоан Малала. Но ръкописите, които той успява да открие, са много късни, от XV до XVII век, освен само един руски препис от хрониката на Георги Амартол, изготвен около началото на XIV век – а тъкмо в този препис архим. Леонид открива една миниатюра с изображението на Христос, в подножието на чийто трон той прочита забележимия само със силна лупа надпис с името на Григорий. Текстът на всичките преписи вече е напълно издържан в т. нар. «руска редакция на църковнославянския език», без употреба на «българизми», но със синтаксиса на българския, а не на руския език. По какъв начин тези късни преписи са могли да повлияят върху своевременно унищожените ранни версии на руските летописи от началото на XII и дори от втората половина на XI век, Истрин не може да обясни. Не може да

обясни и защо за никой от тези руски преводи не съществува идентичен гръцки текст, а те представляват в повечето случаи съвсем свободна преработка-переразка на гръцкия оригинал, като за някои от тях, приписвани от изследователите на анонимен автор, когото те наричат «неизвестен продължител на Георги Амартол», изобщо не може да бъде открит гръцки първообраз и чуждите византолози са принудени да прибъгват към техния «руски» превод. Но поне липсата на връзки между тези руски ръкописи и българската литература е доказана веднаж за винаги.

А това, което не може да бъде обяснено, се прехвърля към «тюркската литература» на «българите-татари» и духовете на «панславизма», сплотени около своя старши брат, се успокояват.

* * *

Със съзнателното или несъзнателно изключване трудовете на княз Оболенски от и без туй твърде бедната на писмени извори българска историография, науката се лишава от един от най-важните ключове за познаване и разбиране на българската история. Такъв извор е сборникът, съставен в средата на X век в България, пренесен в Русия и послужил като основа за множество негови руски преработки, между които за сборника от XV век, съхраняван до Октомврийската революция в Архива на Министерството на Външните работи в Москва, а понастоящем в Московския държавен исторически музей, станал обект за дългогодишни изследвания от споменатия руски историк. През годините, последвали първата публикация на «Именника на българските князе», ще се утвърди постепенно предположението на неговите първи изследователи за случайното му включване в руските сборници от полуграмотни монаси, които не са били способни да различат страннозвучащите имена на българските князе от имената на вавилонските и асирийските царе, допускащи при това в преписите си безброй грешки, променящи до неузнаваемост «тюркските» думи, а предаващи «славянските» думи със съвършено погрешен правопис – напр.

«жить» вместо «жыль». Съдейки от тези «очевидни грешки», съвременните специалисти-езиковеди и историци дори приписват на «полуграмотните» кописисти също и заменянето титлата на българските владетели, за която те са дълбоко уверени, че е «хан/chan» или «кан/khan» (според английската транскрипция!), със славянската титла «княз», каквато „както е известно тюркските владетели не носят“.

Но дали тези владетели са действително от тюркски произход? Този въпрос не си задава днес почти никой, защото поне от сто години насам тюрко-фино-татарският произход на «Хан Аспаруховата орда», покорила балканските славяни и наложила на тях своето племенно име, след което напълно се претопила сред тях, се счита от науката за напълно установен. Че това е така знае всеки българин, завършил основно училище и гледал филма «Аспарух». И какво по-добро доказателство от най-стария български писмен извор, пълен с тюркски думи – както твърдят всички «специалисти»!

* * *

Както следва от «оглавлението» на протографа на т.нар. «Архивен сборник», по всяка вероятност идентично с това на неговия първоначален образец, донесения от Григорий в Киев малко след средата на X век сборник, част от чиято първа половина се съдържа в препис от XV век в същия този «Архивен сборник», а част от втората му половина представлява т.нар. «Светославов сборник от 1073 г.», в началото на този български протограф се е намирал един обширен летопис от създаването на света до завладяването на Ерусалим от римляните. Този летопис почива на съкратената версия от българския превод на т.нар. «Шестоднев», изготвен от Йоан Екзарх, както и на части от българския превод на Библията и на също така българския превод от хрониките на Йоан Малала и Георги Амартол, който е изготвен от самия Григорий «церковник всех болгарских церквей» – както гласи приписката към текста, запазена и в двата негови преписа от XV век. Този летопис става по-късно известен като «Елински и Римски летописец» или «Хронографъ по великому

изложению» и започва както останалите части на големия сборник от X век своя самостоятелен живот, като само от него са стигнали до нас над 80 руски преписа, изготвени до края на XVII век. И в три от тези преписи е бил вмъкнат след Четвъртата книга «Царства» от Библията и преди хрониката на Амартол един лист, съдържащ т. нар. «Именник на българските князе». След нея в българския сборник-протограф от X век е бил поместен разказът за походите на Александър Велики, известен под името «Александрия», последван от «Историята на Еврейската война» от Йосиф Флавий, с които завършва «Елински и Римски летописец». Подир тях, както княз Оболенски доказва в своето изследване, е следвала частта му със заглавие «Летописец болгарских царей». Този летопис е бил унищожен, като от него са били запазени само някои откъси от началото му, преминали в «Архивния сборник», но преди това и в нестигналата до нас първа редакция на руските летописи. А заглавието му е било модифицирано под формата «Летописецъ роускихъ царей».

На това място се налага да се дадат някои обяснения за малко по-горе споменатата първа редакция на руските летописи, за които по-нататък ще се говори по-подробно.

По-голямата част от руските летописи, стигнали до нас в стотици преписи и разни варианти, представляват сборници, съдържащи една главна и основна част, известна под името «Повесть временных лет», или в български превод «Разказ за изминалите години». Тази основна част на руските летописи, официално узаконена още в началото на XII век, но запазена в късни преписи, изготвени едва от XV до XVIII век, е била преработвана и променяна многократно, като частите ѝ, отнасящи се до политическата и църковна история на Русия от IX до XI век, съдържат значителен брой манипулации, извършвани над ръкописите чак до XVIII век. За неин автор се приема официално монахът от Киево-Печерската Лавра Нестор, макар и идентифицирането му като такъв да почива само на устното предание, наричащо го «Нестор-Летописецъ», поради което той е бил канонизиран от руската църква. Вместо неговото име, най-

старият препис от «Повесть временных лет», известен под името «Лаврентиевски» препис, също както и повечето други по-късни преписи, съдържа само името на игумена на Видубецкия манастир в Киев Силвестър, подписал се на края на ръкописа, завършен в 1114/1115 година, без да спомене никъде в него името Нестор. Като не желае да отхвърли това запазено по традиция име, руската историография допуска, че Силвестър е преписал летописа на Нестор, внасяйки в него малки и незначителни изменения. Изследванията върху текста на летописа, извършени в началото на XX век, отхвърлят напълно тази теза. Сравнението на автентичните съчинения на Нестор с приписвания му летопис показва не само основни стилови различия, но и значителни противоречия в съдържанието им, недопускащи по никакъв начин отъждествяването на техните автори. По такъв начин постепенно се налага убеждението, че Силвестър е имал за задача да напише летопис напълно различен от този на неговия предшественик, т.е. един «официален» летопис, изразяващ становището и духа на цариградската патриаршия, наложила се над руската църква с встъпването на гърка Никифор на митрополитския трон в Киев през 1096 година. В този смисъл е трябвало да се премахнат от руските летописи или съответно да се изопачат всички сведения, свидетелстващи не само за връзките между руската и българската църква, но също така и за политическите и културните отношения между България и Русия. За блестящото изпълнение на тази задача Силвестър получава като награда митрополитски трон в Переяславл, а руският народ и неговата църква биват лишени от тяхната история.

Унищожаването на българските книги в Русия и манипулирането на историята се извършва едно столетие след покръстването на русите, проведено в действителност от българската, а не от гръцката църква. Това покръстване, също както и дейността на българските книжовници, продължила в Киевска Русия още много десетилетия след него, едва ли са оставили толкова лош спомен, за да бъде той тъй бързо заличен. Но и установяването в Русия на реда, правилата и манталитета на гръцката църква не е възможно да е преминало тъй леко и безболезнено,

както по-късно манипулираните руски писмени извори представят това. Дори самото обстоятелство, че до края на XI век руската църква на два пъти се опитва да отхвърли гръцката хегемония, говори и за силна опозиция сред руските духовници, предимно извън Киев, където гръцко-руската митрополия не е била в състояние да упражнява пълен контрол над тях. Това е изразено най-силно в Новгород, чието свикнало на самоуправление население не е могло да търпи дълго чужда власт. Туй се вижда и от летописите, съставени в Новгород и стигнали до нас с посредничеството на други руски градове, в които тези летописи са послужили за основа на местното летописание, какъвто е и случаят с Переяславл и Суздал, където е изготвен преписът на «Архивния сборник». Първоначалната версия на новгородските летописи също е била унищожена, но чак през XIV век, като много отделни сведения от нея са запазени в преписи, пръснати по цялата руска земя, колкото и голямо да е било усърдието, с което те са унищожавани чак до края на XVIII век. От сигналите до нас остатъци ние узнаваме за някои много важни подробности също и от историята на България – вставката с «Именника на българските князе» в произхождащ от Новгород протограф съвсем не е единствен пример за вмъкването на сведения от българската история, скривани по един или по друг начин в руските ръкописи чак до XVI и XVII век. Някои от тези вставки или дори обширни разкази, отнасящи се до произхода на руската велика княгиня Олга, до покръстването на русите и до българката съпруга на княз Владимир, майка на синовете му Борис и Глеб, но така също и до старата история на българския и руския народи, ще бъдат предмет на други статии.

Приписката на Григорий «церковник всех болгарских церковей», запазена в двата преписа от неговия протограф – сборниците в Архива на Министерството на външните работи в Москва и в Държавната библиотека във Вилнюс – доказва участието му при съставянето на този български сборник-протограф от X век и превода на някои негови части, включително на текстове от Стария завет, на откъси от хронографите на Георги Амартол и Йоан Малала, както и на «Историята на Еврейската война» от Йосиф

Флавий. В късни преписи от части на сборника-протограф княз Оболенски открива два твърде преработени и съкратени откъса от предисловието на Григорий, в които се съобщава изрично и за съставения от него летопис, започнат в 958 и завършен в 962 г. – поне от четиригодишния срок за написването му трябва да приемем, че този летопис не се е състоял само от няколко страници. Но също така и стигналите до нас откъси от най-ранната история на Русия, включени след значителната им преработка в «Повесть временных лет», както и в други летописи, нямащи нищо общо с нея, за чийто произход руските изследователи нямат никакво обяснение, ни дават основание да допуснем, че обемът му едва ли е бил малък. От друга страна всички стигнали до нас откъси, които можем да свържем по един или по друг начин с името на Григорий, се отличават по своята сбита и информативна форма от многословните и пълни с измислици текстове, заменили оригиналия летопис с манипулациите, излезли под името на Силвестър, близки по стил и съдържание на извършените по всяка вероятност в скрипториите на цариградската патриаршия през XII век преправки и в текста на редица византийски хронисти и богослови от предишната епоха.

Ние днес не знаем в каква форма «Именникът на българските князе» е бил включен в този летопис – а че е бил включен там не подлежи на съмнение, след като знаем за наличието и на други важни сведения за българската история, запазени в някои негови преписи. Но в този «Именник» никъде не се говори за начало на българската държава и ние нямаме никакви основания да предположим, че българската държава и българската държавност започват с първия владетел от рода Дуло, споменат заедно с още 10 други имена в списъка на владетелите. Както ще можем да се убедим по-нататък, годината 165 сл. Р. Хр., с която започва «Именникът», е много важна в историята на стария свят, а не само в историята на България или дори на Югоизточна Европа. Но тази година е важна заради реалните събития, започнали тогава и завършили 515 години по-късно с признаването на България от Византия, а не поради символичния смисъл, който някои автори в последно време ѝ приписват. Нещо повече –

мястото, където неизвестният руски или български книжовник поставя списъка с имената на българските князе, трудно може да се приеме, че е било избрано случайно. Преди 70 години бележитият немски ориенталист Бернд фон Арним в една своя статия обърна внимание върху връзката между името на първия български княз от рода Дуло, Авитохол, с името на една видна личност от Стария завет, Ахитофел. В статията си той подчерта изрично, че това име е с неустановена етимология и е могло лесно да се модифицира от Авитохол (= Син на сърната), а единственият негов носител е главният съветник на цар Давид, за когото се говори на много места във Втора книга Царства. И това е един от редките случаи, когато имена на лица от Стария завет не се повтарят нито веднаж. А за този съветник се казва, че възплътявал понятието съветник в най-възвишения му смисъл като върховна инстанция на правдата. Обаче неговата роля в историята не се изчерпва с това – той е и прадядо на цар Соломон, чиято майка Батсеба е неговата внучка от сина му Етиам. А туй не може да е отбягнало от вниманието нито на Григорий, нито дори на «малообразования» копист от XV век, многократно записал това име във Втората книга Царства, която предшества вставката с «Именника». Като познаваме добре усърдието, с което средновековните книжовници както на Изток, така и на Запад, са използвали дори случайни съвпадения, и то не само в личните имена, за да докажат и утвърдят по такъв начин божествения произход на своите владетели, би било малко вероятно авторът на летописа да пропусне такава възможност, показваща връзката на основателя на българската владетелска династия дори с родословието на Исус, с което започва и Евангелието от Матей. Това обаче ще бъде тема за друго изследване, макар и свързано с «Именника на българските князе», но отнасящо се към една много отдалечена по време от него епоха.

Но това не е единствената връзка между вставката с «Именника на българските князе» и предшестващия го текст от Четвърта книга Царства. Предавайки имената на всеки от юдейските царе, тази книга повтаря заедно с тях 22 пъти една и

съща формула: „[а делата му] **не са ли написани в книгата на летописите на юдейските царе?**“ (1.18, 8.23, 10.34, 12.20, 13.7, 13.12, 14.15, 18.28, 15.6, 15.11, 15.15, 15.26, 15.31, 15.36, 16.19, 20.20, 21.17, 21.25, 23.28, и 24.5). Ако и да не срещне нито веднаж тази формула в «Именника», внимателният читател вече знае от текста на предхождащата го част, че делата на споменатите там владетели също са били написани в книгата на летописите, а напомнянето им непосредствено след книгите на юдейските летописи е целяло да насочи вниманието му и към историята на неговия народ, като част и продължение от всеобщата история на човечеството, предадена в книгите на Стария и Новия завет.

Д-р Бернд фон Арним не е знаел нито за сборника на Григорий, нито за неговото «оглавление», в което е фигурирал «Летописът на българските царе» и предполага, че «Именникът на българските князе» може да е представлявал „един вид продължение и послесловие след Симеоновия превод на «Осмокнижието»“ (т.е. първите осем книги на Стария завет). Туй предположение не противоречи с нищо на предположението, че в «Летописа на българските царе» в сборника от X век трябва да се е съдържал и един повече или по-малко подробен разказ за историята на българските князе с имената им и годините на тяхното управление, подобен на т. нар. «Летопис в кратце» от патриарх Никифор, който е поставен в «Светославовия сборник» на мястото на унищожения български летопис.

Берлин, ноември 1999

БЕЛЕЖКИ НА АВТОРА

Публикуваната тук статия представлява единствен случай в моята 60-годишна публицистична дейност, при който в един и същ брой на едно списание бяха публикувани 2 (две) мои статии, макар и с повече от петгодишно закъснение. В това списание повече не бяха публикувани мои статии, а неговият главен редактор беше отстранен от длъжността му и заменен с друг, който малко преди това беше защитил научна дисертация, посветена на религиозната политика на Юстиниан I – в която не се споменава нито дума за възстановяването на архиепископията на Илирик. А тази архиепископия при следващото нейно утвърждаване през 1018 г. от Василий II ще получи (отново) названието Българска архиепископия.

Тези обстоятелства правят излишно пояснението, че споменатите в текста следващи части на статията не бяха публикувани.

За удобство на читателя текстът тук се дава в дигитализирана форма, а не като сканирани страници. Той се дава в непроменен вид и без библиографски бележки – изчерпателни библиографски бележки и обяснения по цялата тематика на статията се дават в двата тома мои изследвания „Цар Симеоновият СЪБОРНИКЪТ от X век“, излезли в две издания през 2007–2011 г. и публикувани на същия интернет портал SCRIBD.

А. Ч., Берлин, 2013